

dr hab. Jacek Wiewiorowski
profesor UG
Kierownik Zakładu Prawa Rzymskiego
Katedra Prawa Cywilnego i Tradycji Prawnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Gdański
ul. prof. Marii Janion 5
80 309 Gdańsk
e-mail: jacek.wiewiorowski@prawo.ug.edu.pl
tel. kom.: +48 728 818 049

12.02.2026, Zakrzewo

OCENA

rozprawy doktorskiej magistra Marcina Wieczorka, pt. „Iberia i Lazyka w polityce zagranicznej Cesarstwa Rzymskiego od IV do połowy VII w. Studium historyczno-geograficzne”, Poznań 2025, napisanej pod kierunkiem dr hab. Anny Kotłowskiej, prof. UAM (ss. 235 wydruku komputerowego)

Dzieje Kaukazu od dawna są przedmiotem zainteresowania polskich badaczy¹. Pobocznie istotne są one też dla historyka prawa i ustroju rzymskiego, zwłaszcza przez pryzmat funkcjonowania tam państw zależnych od *Imperium Romanum* oraz ich relacji z cesarstwem. Jako prawnik zajmujący się prawem rzymskim zapewne też stąd znalazłem się w gronie recenzentów rozprawy doktorskiej magistra Marcina Wieczorka, i dziękuję za udzielone mi tym samym zaufanie.

Magister M. Wieczorek od kilku lat związanego z poznańskim ośrodkiem badań historycznych nad późnym Antykiem i Bizancjum. Rozprawę doktorską poświęcił historyczno-gospodarczej roli Iberii i Lazyki, wchodzących w skład dzisiejszej Gruzji w polityce zagranicznej Cesarstwa Rzymskiego od IV do połowy VII w. (niżej jako doktorat). Liczący 235 stron wydruku komputerowego tekst składa się z następujących części:

¹ Także z powodu roli Kaukazu jako miejsca zesłania w okresie rozbiorów Rzeczypospolitej. Por. np. P. Olszewski, Relacje polsko-kaukaskie w pamiętnikach i literaturze naukowej – zarys problematyki, *Niepodległość i Pamięć* 25/3 (2018), s. 211-238.

- obszerny wstęp (ss. 11-68), poprzedzony spisem treści, podziękowaniami i wykazem skrótów (wstęp podzielony jest na zróżnicowanej objętości części, noszące tytuły: Zarys problemu, Cele badawcze, Kompozycja pracy, Chronologia, Źródła, Stan badań archeologicznych i kartograficznych ziem gruzińskich, Metoda badawcza);
- stosunkowo zwięzły rozdział pierwszy (ss. 69-101), pt. Geografia fizyczna południowego Kaukazu w późnym antyku (podzielony na dwie zbliżone rozmiarami części pt. Charakterystyka ukształtowania terenu i podziału na strefy klimatyczne na Kaukazie, Klimat i warunki wegetacyjne w późnym antyku);
- obszerny rozdział trzeci (ss. 105-208), pt. Geografia społeczna południowego Kaukazu w późnym antyku² (podzielony na dwie zbliżone rozmiarami części pt. Przestrzeń mitologiczna i historyczna Iberii i Lazyki w źródłach gruzińskich, Przestrzeń mitologiczna i historyczna Iberii i Lazyki w źródłach grecko-rzymskich).

W wyżej wymienionych fragmentach pracy odnaleźć można tabele, ryciny i mapy regionu, starannie sporządzone przez autora:

- Tab. 1-4: Transliteracja zastosowana w tekście; Toponimy lazyjskie występujące w Aszcharhatsujc Ananiasza z Szirak wraz z ich klasycznymi i gruzińskimi odpowiednikami; Toponimy iberyjskie występujące w Aszcharhatsujc Ananiasza z Szirak wraz z ich klasycznymi i gruzińskimi odpowiednikami; Tradycyjny podział Iberii na eristawaty.
- Rycina 1: Schemat działania Double-Centre System na przykładzie Kaukazu³.

² W tytule części na stronie ze spisem treści wkraść się błąd w wyrazie 'Geografia', zapisanym jako 'geografia'.

³ Za innym autorem powielona została rycina 2: *Jedna z możliwych interpretacji Cumulative Cost Path dla południowego Kaukazu [...]* (s. 206).

- Mapy (bez numeracji w doktoracie): Mapa topograficzna Kaukazu Południowego; Mapa topograficzna kaukaskiego wybrzeża Morza Czarnego; Mapa sejsmiczna Kaukazu Południowego (część zachodnia); Mapa sejsmiczna Kaukazu Południowego (część wschodnia); Zmiany w udziale palinologicznym w X w. względem I w. n.e. (część zachodnia); Zmiany w udziale palinologicznym w X w. względem I w. n.e. (część wschodnia); Zmiany w udziale palinologicznym pyłków zbóż (Cerealia) ok X w. względem I w. n.e.; Zmiany w udziale palinologicznym pyłków sosny (Pinus) ok. X w. względem I w. n.e.; Udział pyłków sosny w próbkach palinologicznych ok. X w. n.e.; Udział pyłków sosny w próbkach palinologicznych ok. I w. n.e.; Udział pyłków Skrzydłoorzecha (Pterocarya) w próbkach palinologicznych ok. X w. n.e.; Udział pyłków Skrzydłoorzecha (Pterocarya) w próbkach palinologicznych ok. I w. n.e.; Udział pyłków winorośli (Vitis) i orzecha włoskiego (Juglans) w próbkach palinologicznych ok. X w. n.e.; Udział pyłków winorośli (Vitis) i orzecha włoskiego (Juglans) w próbkach palinologicznych ok. I w. n.e.; Udział pyłków zbóż w próbkach palinologicznych ok. X w. n.e.; Udział pyłków zbóż w próbkach palinologicznych ok. I w. n.e.; Zmiana w udziale palinologicznym pyłków winorośli (Vitis) i orzecha włoskiego (Juglans) ok. X w. n.e. względem I w. n.e.; Mapa topograficzna cieniowana Kaukazu Południowego (część zachodnia); Mapa topograficzna cieniowana Kaukazu Południowego (część wschodnia); Mapa topograficzna cieniowana Kaukazu Południowego (dolina rzeki Kyros); Legendarny podział Kaukazu według Kartiis Cchowreba; Iberia i Lazyka w „Aszchartsujc” Ananiaszaz Szirak (według S. Eremyana); Podział Iberii i Lazyki na regiony IV-VII w. według Ananiasza z Szirak; Nadrzędne prowincje Iberii i Lazyki (IV-VII w.); Rekonstrukcja szlaków handlowych na obszarze Heretii (IV-V w.); Proponowany podział Iberii i Lazyki na regiony (IV-VII w.); Podział Gruzji na eristawaty wprowadzony przez Parnawaza (tradycyjnie datowany na III w. p.n.e.); Podział Iberii na strefy wpływu w wyniku pokoju rzymsko-perskiego w 368 r. n.e.; Iberia w IV-V w.; Iberia za panowania Dacziego (522-534).

Pracę wieńczy stosunkowo syntetyczna część (ss. 209-214), opisana jako ‘Zakończenie’, z moim zdaniem mylącym i stąd zbędnym tytułem ‘Geograficzne uwarunkowania Lazyki i Iberii i ich

znaczenie w systemie dwucentralnym'. Po nim następuje obszerna bibliografia (ss. 215-235 – w układzie alfabetycznym), podzielona na części pt. źródła (ss. 215-221), repozytoria danych (s. 222) oraz opracowania (ss. 222-235). Doceniając w tym miejscu wykorzystanie przez autora prac opublikowanych w języku gruzińskim i rosyjskim, uważam za niedociągnięcie redakcyjne brak transliteracji ich danych bibliograficznych na alfabet łaciński – na pewno jest ono konieczne w przypadku prac gruzińskich.

Doktorant skupił się na istotnym okresie dziejów Kaukazu, będącego wówczas obszarem ścierania się wpływów rzymskich i odrodzonej monarchii Sassanidów. Jego skromny – ale, co należy odnotować pozytywnie, w części międzynarodowy pozostały dorobek publikacyjny – dotyczy w większej części również Iberii i Lazyki w okresie późnoantycznym⁴. Prace te dowodzą przygotowania warsztatowego magistra M. Wieczorka do podjęcia tematu zakreślonego w doktoracie. Przy pracy nad nim niezbędna była bowiem umiejętność wykorzystania różnorodnych źródeł historycznych powstałych przede wszystkim w językach łacińskim i greckim, ale i w języku gruzińskim, a także uwzględnienie obszernej, głównie obcojęzycznej literatury przedmiotu, w tym gruzińskiej i rosyjskiej. Podjęcie takiego zadania przez doktoranta, a zwłaszcza widoczne w jego obszernym wstępie pragnienie uzyskania całościowego obraz przeszłości Gruzji w analizowanym okresie, należy docenić: świadczy ono o pasji badawczej autora.

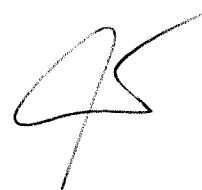
Przyznaję zarazem, że tytuł pracy nie wzbudza mojej aprobaty. Uwzględniając sposób widzenia świata przez Rzymian i Bizantyńczyków lepiej brzmiałby w wersji „Iberia i Lazyka w polityce Cesarstwa Rzymskiego od IV do połowy VII w. Studium historyczno-geograficzne”. Nie jestem też przekonany do zasadności przyjętych w tytule cezur: autor porusza w doktoracie zagadnienia dotyczące tak pierwszych wieków po narodzeniu Chrystusa, jak i sięga niekiedy do

⁴ Zob. <https://orcid.org/0000-0003-2624-2991> [dostęp: 11.02.2025]. Prace te nie będą przedmiotem szczegółowych rozważań, ale z uznaniem należy odnotować publikację artykułu na łamach jednego z ważnych czasopisma bizantynistycznych: M. Wieczorek, Mocheresis, Mucheiris, Mechlessus, Mochora? Toponym identification challenges, *Byzantinoslavica* 82/1-2 (2024), s. 41-55.

pełnego średniowiecza, skupiając swą uwagę na okresie który najlepiej oddałoby sformułowanie ‘późne Cesarstwo Rzymskie’. Stąd warto byłoby zmodyfikować tytuł na: „Iberia i Lazyka w polityce późnego Cesarstwa Rzymskiego. Studium historyczno-geograficzne”.

Mieszane uczucia wywołuje również wstęp. Autor podjął w nim obszernie różnorodnie kwestie: w tym absolutnie zasadnie, ale zdecydowanie zbyt rozwlekłe omówił wykorzystane źródła i literaturę przedmiotu; szeroko opisał też metodę badawczą. Odwołał się w niej do socjologicznej teorii systemów-światów w wydaniu Immanuela Wallersteina (1930-2019). Pozwolę sobie w tym miejscu na uwagę, będącą następstwem mojej równoległej lektury doktoratu z tekstem z zakresu paleoantropologii. Czytając obszerne wywody doktoranta we wstępie, doszedłem wówczas do konstatacji, że pominął szczęśliwie omówienie roli Kaukazu w dziejach ludzkości⁵. Z uwagą jednak odnotowałem jego chęć podzielenia się z czytelnikiem wiedzą na temat przeprowadzonych kwerend oraz z koncepcją teoretyczną, która wydała mu się intrygująca. Z powodu biografii byłem natomiast nieco uprzedzony do obecnych w pracach Wallensteina wątków marksistowskich, powielanych w pracy też przed doktoranta. Spodziewałem się zarazem, że jego fascynacja historią Kaukazu okresu starożytności i wczesnego średniowiecza oraz dziejami badań w tym zakresie, skojarzona z próbą wykorzystania koncepcji uwzględniającej relacje centrów cywilizacyjnych (późnego Cesarstwa Rzymskiego i Persji Sassanidzkiej) z peryferiami, tj. Lazyką i Iberią, zaowocuje wnikliwym studium polityki Cesarstwa rzymskiego wobec nich w kontekście geografii i gospodarki regionu. Pewne zaniepokojenie wzbudziło natomiast m.in. to, że odnosząc się do dyskusyjnych tez Immanuela Wallersteina, doktorant opierał się tylko na polskiej edycji pięciu wykładów oraz kilku drobnych

⁵ V. Nery *et al.*, *Testing the taxonomy of Dmanisi hominin fossils through dental crown area*, PLoS One 2025, 20(12): e0336484. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0336484>. Wynika z niego, że odkryte u schyłku ubiegłego stulecia w gruzińskiej jaskini Dmanisi szczątki przypisywane jednemu gatunkowi człowiek (*Homo georgicus*), należały przypuszczalnie do dwóch gatunków, co świadczy o znaczeniu dziejowym Kaukazu dla historii rozprzestrzeniania się przedstawicieli rodzaju *Homo*.

pracach poświęconych jego koncepcjom⁶. Nie zawsze też trafne były jego spostrzeżenia na temat źródeł historycznych (o czym jeszcze niżej).

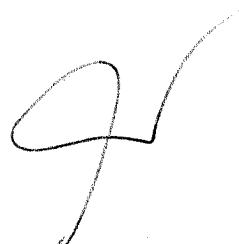
Lektura kolejnych fragmentów pracy pogłębiła mieszane uczucia jakie wywołał wstęp.

Rozdział pierwszy okazał się interesującym, ale niepogłębionym zestawieniem cytatów i odwołań do wybranych historycznych źródeł pisanych, konfrontowanych z wynikami współczesnych badań dotyczących warunków geograficznych i klimatycznych Kaukazu i jego wpływu na gospodarkę regionu w I tysiącleciu n.e.⁷

Drugi rozdział zawiera natomiast zebranie ogromnej ilości informacji na temat Iberii i Lazyki, czerpanych z analizy źródeł pisanych (niekiedy pogłębionej w aspekcie analiz lingwistycznych dotyczących języka gruzińskiego), konfrontowanych z innymi typami źródeł historycznych oraz opiniami prezentowanymi w literaturze. W części też autor odnosi się w nich do mitycznych dziejów regionu. Znajdują w nim miejsce też stosunkowo słabo przeanalizowane wydarzenia z jego historii politycznej, w których doktorant posiłkuje się niekiedy ustaleniami i uwagami nawiązującymi do metod proponowanych w badaniach prozopograficznych. Pojawiają się w nim też dobrze napisane i zawierające trafne uwagi akapity dotyczące topografii oraz gospodarki regionu. Sądzę, że ta część spostrzeżeń autora w rozprawie broni się najlepiej, tak w kontekście

⁶ Wygłoszonych na Universidad Internacional Menéndez Pelayo (Santander, Hiszpania). Zob. I. Wallerstein, *Analiza systemów-światów. Wprowadzenie*, [tłum.] K. Gawlicz, M. Starnawski, Warszawa 2007 (z niezrozumiałych powodów doktorant pominął w zapisie bibliograficznym nazwiska polskich tłumaczy). Inne prace zob. doktorat, przypisy do ss. 46-62. Na temat krytyki Wallersteina, zob. np. D. Garst, *Wallerstein and His Critics*, *Theory and Society* 14/4 (1985), s. 469-495.

⁷ Zabrakło w nim też odwołania do ważnych prac ogólnych, np. J. Koder, *Der Lebensraum der Byzantiner. Historisch-geographischer Abriss ihres mittelalterlichen Staates im östlichen Mittelmeerraum*, Graz – Wien – Köln 1984; K. Harper, *Los Rzymu. Klimat, choroby i koniec imperium*, [tłum.] G. Smółka, Oświęcim 2021. Odnosząc się do terminu *antropocen* (s. 79, p. 234), autor nie zdaje sobie też sprawy z wątpliwości narosłych wokół koncepcji wyodrębnienia tej nowej ery geologicznej i jej datowania (żadna z koncepcji nie przyjmuje iż rozpoczął się starożytności czy średniowieczu). Zob. np. C. P. Summerhayes et al., *The future extent of the Anthropocene epoch: A synthesis*, *Global and Planetary Change* 242 (2024), 104568, <https://doi.org/10.1016/j.gloplacha.2024.104568>.

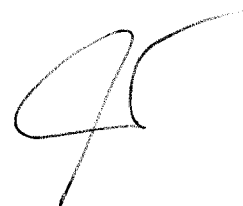

metody, jak i wartości, w tym odkrywczości jego ustaleń. Niestety zatopione są one w morzu informacji mających wtórny charakter, a czasami błędnych, lub co najmniej nieprecyzyjnych⁸. Takie niedociągnięcia były jednak nieuniknione wobec skali podjętego w pracy zadania oraz zróżnicowania wykorzystanych źródeł historycznych – z konieczności niejako część z nich poddana została tylko pobieżnej analizie⁹. W tym zakresie docenić natomiast należy cytowanie części źródeł gruzińskich z tłumaczeniami na język polski (jakkolwiek nie budzi zaufania powtarzane przez doktoranta sformułowanie: „Tłumaczeni własne na podstawie ang. wydania [...], konsultowanego z edycją gruz.”). Docenić należy również jego wysiłek wniesiony w opracowanie elementów graficznych – tabel, map i ryciny (zaskakuje natomiast brak ich osobnego wykazu). Nie mam też większych zastrzeżeń na temat redakcyjnego opracowania pracy, w tym odnośników i sposobu zapisu bibliograficznego wydań źródeł i literatury.

Największe kontrowersje budzi jednak zasadnicza kwestia: czy tak napisana praca jest zgodna z proponowanym jej tytułem? Moim zdaniem niestety zawartość rozprawy pokrywa się z nim tylko w części. Zagadnienie to łączy się jeszcze z jedną kwestią. Czy sięganie przez autora po niezbyt wnikliwie przeanalizowane koncepcje Wallersteina miało sens w przypadku badań nad ekonomią i topografią antycznej Iberii i Łazyki? Studia tego wybitnego socjologa, skupiały się wszak na dziejach ostatnich stuleci oraz gospodarce kapitalistycznej, a z tą ostatnią na pewno nie mieliśmy do czynienia w przypadku ziem gruzińskich w I tysiącleciu naszej ery. Wyprowadzenie w zakończeniu wniosku o

⁸ Przykłady takich mniejszy i większych niedociągnięć można w pracy mnożyć. Najbardziej utkwiły mi słabości analiz doktoranta na temat stosunków religijnych oraz ekonomicznych – np. ss. 157-158, 187-188.

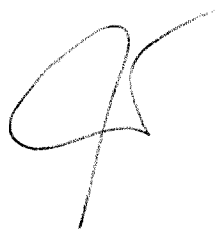
⁹ Tym sposobem nie ustrzegł się też nieuniknionych przy takiej ich ilości błędów. Np. *Notitia dignitatum* nie była spisem jednostek wojskowych. Spis ten zbierał dygnitarzy cesarskich odrębnie w Cesarstwie Wschodnio- i Zachodniorzymskim, wraz z ich personelem pomocniczym oraz podwładnymi, oraz, w wypadku dowódców wojskowych, wymieniał również podległe im jednostki wojskowe. Lektura doktoratu wskazuje, że autor nie zapoznał się z obszerną literaturą na temat późnoantycznych konstytucji cesarskich. Mam też poważne wątpliwości, czy w równorzędnym stopniu przyswoił on i umiał wykorzystać wiedzę na temat różnych źródeł narracyjnych (przykładowo niezwykle wymagających dzieł Procopiusza z Cezarei czy Agatiasza Scholastyka; a propos tego drugiego, na s. 208 cytuje przez nieuwagę angielskie tłumaczenie fragmentu *Historiae*).

‘Geograficznym uwarunkowaniu Łazyki i Iberii i ich znaczeniu w systemie dwucentralnym’¹⁰ - będące następstwem sięgnięcia po schemat Wallersteina - prowadzi też do niepokojącej konstatacji. Skoro był to system dwubiegunowy, to dlaczego autor w tytule pracy i częściowo w jej treści skupił się jedynie na relacji Iberii i Łazyki z Cesarstwem Rzymskim? Idąc dalej tym tropem, nasuwa się dalsze pytanie: dlaczego zatem w pracy nie wykorzystano źródeł historycznych w języku perskim? W aktualnym kształcie doktorat powinien być zatytułowany np. „Gospodarka i topografia Iberii i Łazyki w okresie późnoantycznym w świetle wybranych źródeł i badań”.

Recenzowane studium dotknięte jest zatem licznymi niedociągnięciami, a część z nich jest następstwem wyparcia współcześnie tradycyjnego modelu kariery akademickiej w ramach *humanities* przez wzorzec krótkoterminowych studiów doktoranckich, skopiowany z modelu wypracowanego w ramach *sciences*. Doktorat świadczy, że magister M. Wieczorek zdołał zbudować zręby warsztatu naukowego i posiada unikalną umiejętność wykorzystywania źródeł i literatury powstałych w języku gruzińskim. Ma też świadomość konieczności przyjmowania przez historyka otwartej postawy wobec ustaleń *sciences*. Nie zdołał jednak napisać dzieła dojrzałego. Mam wrażenie, że uległ on opinii, że rozprawa doktorska musi mieć koniecznie postawioną wyrazistą tezę badawczą i opierać się na określonej teorii naukowej. Doktorant prawie zapomniał natomiast o tym, że istotą badań historycznych jest przede wszystkim poznanie i zrozumienie przeszłości. W pracy podążał za tym zadaniem niejako przy okazji, dzieląc się z czytelnikiem swoją wiedzą na temat dziejów Kaukazu okresu późnej starożytności - wiedzą którą zebrał kierując się pasją poznawania i zrozumienia historii, w tym gospodarczej, ze świadomością iż jest ona pochodną uwarunkowań przyrodniczych regionu. Moim zdaniem doktorat przekonuje, że doktorant potrafi prowadzić własne badania w mikroskali i ogłaszać drukiem wartościowe prace drobne. Nie jest natomiast gotów do mierzenia się z tematami przekrojowymi. Stąd jego rozprawa doktorska nie nadaje się do druku w

¹⁰ A propos, w wydruku przez nieuwagę podano w nim obie nazwy w odwrotnej kolejności niż w innych częściach rozprawy.

całości: wyrażam jednak w tym miejscu pogląd, że rozdział drugi, uzupełniony o niektóre treści z rozdziału pierwszego, kwalifikowałby się do publikacji w postaci kilku odrębnych artykułów. Formułując liczne uwagi krytyczne, zmierzam tym samym do ostatecznego wniosku – i nie oznacza to, że sporządziłem tzw. recenzję negatywną z wnioskami pozytywnymi: dostrzegając liczne ułomności doktoratu uznaję, że pozytywy przeważają nad jego słabościami. Reasumując, przedłożona praca magistra Marcina Wieczorka spełnia wymagania stawiane rozprawie doktorskiej i wnoszę o jego dopuszczenie do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

